

שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד

שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד: (דברים פרק ו פסוק ד).¹

דברים רבה פרשה ב – בהלכה ובאגדה²

סימן לא: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". הלכה: אדם מישראל שקרא קריאת שמע ולא דקדק באותיותיה, מהו שיצא ידי חובתו? כך שנו חכמים: "קרא ולא דקדק באותיותיה, ר' יוסי אומר: יצא, ר' יהודה אומר: לא יצא".³ ואיזהו דקדוק אותיות? למדונו רבותינו: "בכל לבבכם" - צריך להפריש בין למ"ד ללמ"ד, "ואבדתם מהרה" - צריך להפריש בין מ"ם למ"ם.⁴ ואמר רב יהודה בשם רב: אם היה קורא את שמע ומהלך, צריך הוא לקבל מלכות שמים מעומד. ואיזהו מלכות שמים? "ה' אלוהינו ה' אחד".⁵ ומהיכן זכו ישראל לקרות שמע? אמר רבי פנחס בר חמא: ממתן תורה זכו ישראל לקרית שמע. כיצד? את מוצא, לא פתח הקב"ה בסיני תחילה אלא בדבר זה, אמר להם: שמע ישראל, אנכי ה' אלהיך. נענו כולך ואמרו: "ה' אלוהינו ה' אחד".⁶ ומשה אמר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". רבנן אמרי: אמר הקב"ה לישראל: בני, כל מה שבראתי בראתי זוגות: שמים וארץ - זוגות, חמה ולבנה - זוגות, אדם וחיה - זוגות, העולם הזה והעולם הבא - זוגות. אבל כבודי אחד ומיוחד בעולם, מנין? ממה שקרינו בענין: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד".⁷

¹ ובהמשך: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך וכו'" - זו פרשה ראשונה של קריאת שמע. ובפרשת עקב הסמוכה, הפרשה השנייה: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי וכו'". אלה שתי הפרשות הבסיסיות של קריאת שמע (ראו הירושלמי בהערה 5 להלן) שמאחר יותר התווספה להן פרשת ציצית (ראו הדין בגמרא ברכות יב ע"ב). אבל אין זה "שמע ישראל" היחיד שיש לנו במקרא. ראו דברים ה א בפרשתנו: "ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשותם". וכן דברים ט א: "שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלות ובצלת בשמים". ובדברים כ ג: "ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירד לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם" (זה האחרון מתקשר לקריאת שמע, ראו רש"י על הפסוק שם). נראה שהלשון "שמע ישראל", שהיא אגב ייחודית לספר דברים, משמשת מקרים רבים, לא רק לקריאה לאמונה בה' (קבלת עול מלכות שמים בלשון חז"ל), אלא גם ללימוד התורה ושמירתה, לירושת הארץ ולמלחמה.

² נושא קריאת שמע הוא רחב ועצום ובודאי שאיננו מתיימרים לכסותו כאן. נתמקד במדרש דברים רבה בפרשתנו (פרשות דברים רבה מסודרות כנגד פרשיות המקרא: פרשה א כנגד פרשת דברים, פרשה ב כנגד פרשת ואתחנן וכו'). בכך גם נגביל את הנושא וגם נתבסם מקריאה רציפה במדרש. פה ושם נגלוש למקורות אחרים, בפרט למדרש דברים רבה (ליברמן) המקביל ומדרש ספרי דברים בפרשתנו, הקדום לדברים רבה, ממנו שואב דברים רבה, בשינוי נוסחיים, מלאו חופניים מים.

³ מסכת ברכות פרק ב משנה ג. ראו שם שמדובר בד"ן נוטה, של הצורך לשמוע את מה שהוא אומר או לא (כך גם במדרש ספרי לא בפרשתנו: "שמע ישראל - מכאן אמרו: הקורא קריית שמע ולא השמיע לאוזנו, לא יצא"). ונראה שכאילו התחלפו השיטות במשנה שם. ר' יוסי שאומר שצריכים לשמוע את המילים שמבטאים בקריאת שמע, סבור שאין צורך לדקדק באותיות ואילו ר' יהודה שאינו מחייב השמעת המילים, סובר שצריכים לדקדק באותיות (שיטה זו באמת דורשת הסבר). ראו במשנה ומפרשיה שם. ראו גם הצעת רבי טבי בשם רבי יאשיה בגמרא (מסכת ברכות דף טו עמוד ב): "הלכה כדברי שניהם להקל", היינו שאין צורך להשמיע ואין צורך לדקדק באותיות, זאת, כך נראה, בהשפעת שיטת ר' מאיר בגמרא שם הקובעת: "הרי הוא אומר: אשר אנכי מצוך היום על לבבך - אחר כונת הלב הן הן הדברים". הכוונה היא העיקר. ולהלכה נפסק כר' יוסי, אך הראשונים והפוסקים מדגישים שלכתחילה יש לדקדק באותיות קריאת שמע, כפי שגם המדרש שלנו ממשיך ודורש.

⁴ והראשונים (סידור רש"י סימן יט, מרדכי מסכת ברכות ועוד) הוסיפו, בעקבות הירושלמי, שיש גם להדגיש את "למען תזכרו" שלא יישמע כמו "למען תשכרו" שמבקשים שכר (או גרוע מכך "למען תשקרו"). וראו גם ויקרא רבה יט ב: "כתוב שמע ישראל ל"י אלוהינו ל"י אחד (דברים ו, ד), אם את עושה דל"ת ר"ש מחריב את כל העולם. כתוב: כי לא תשתחוה לאל אחר (שמות לד, ז), אם עושה את ר"ש דל"ת את מחריב את כל העולם". והגם ששם מדובר על הקפדה בכתביה, לא בהגייה, נראה שגם דוגמה זו השתרבה להקפדות שבקריאת שמע. ראו שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן סא סעיף ז: "ידגיש בדל"ת שלא תהא כר"ש". נראה שהגם שהלכה כר' יוסי, נצחה שיטת ר' יהודה, בודאי לכתחילה. ראו בשולחן ערוך שם, סימן סא וסב.

⁵ השוו עם משנה ברכות ב ד: "האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך". כאן שהוא הולך, אולי גם כפועל ובשליחות בעל הבית, צריך לעצור ולכוון לפחות בפסוק הראשון של קריאת שמע.

⁶ על הקשר בין קריאת שמע ועשרת הדברות, ראו ירושלמי מסכת ברכות פרק א דף ג עמוד ג: "מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום? ... ר' לוי אמר: מפני שעשרת הדברות כלולין בהן. אנכי ה' אלהיך - שמע ישראל ה' אלוהינו, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ה' אחד, לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא - ואהבת את ה' אלהיך ... זכור את יום השבת לקדשו - למען תזכרו ... כבוד את אביך ואת אמך - למען ירבו ימיכם וימי בניכם. לא תרצח - ואבדתם מהרה ... לא תנאף - לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ... לא תגנוב - ואספת דגן ... לא תענה ברעך עד שקר - אני ה' אלהיכם ... אמת. לא תחמוד - וכתבתם על מזוזות ביתך, ביתך ולא בית חברך". וכבר הארכנו לדון במדרש זה ובקשר בין קריאת שמע ועשרת הדברות, בדברינו [עשרת הדברות בסידור](#) בפרשת יתרו. אבל כאן, הדרשן מגדיל לעשות כאשר הוא יוצר שילוב של "שמע ישראל" ו"אנכי ה' אלהיך" כדו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל. מדוע חשוב לדרשן "להכניס" את "שמע ישראל" לתוך מעמד הר סיני, לתוך התגלות ה' בעשרת הדברות? האם זה הקישור בין קבלת עול מלכות שמים למעמד הר סיני? הקדמת שמע ישראל לספר שמות?

⁷ סימטריה זוגות היא דבר אסתטי ומושלם. ראו מדרש בראשית רבה יא ח המתמודד עם כך שבימי הבריאה יש זוגיות: ראשון-שני, שלישי-רביעי, חמישי-שישי ושבת יוצרת מספר אי זוגי (הפיתרון שם: "כנסת ישראל היא בן זוג"). וכמובן, כל המדרשים על בריאת חיה האשה אשר השלימה את בריאת האדם. אבל זוגיות גם יכולה לפגום באחדות הבריאה ובוראה. ודתות רבות האמינו בדואליזם,

סימן לב: דבר אחר: "שמע ישראל". זה שאמר הכתוב: "מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ" (תהלים עג כה). רב אמר: שני רקיעים הם: שמים ושמי שמים. ר' אלעזר אמר: שבעה רקיעים הם: שמים, ושמי שמים, רקיע, שחקים, מעון, זבול, ערפל. וכולהם פתח הקב"ה לישראל, להודיעם שאין אלוה אחר אלא הוא. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע, "מי לי בשמים" חוץ מכבודך? "ועמך לא חפצתי בארץ" - כשם שאין לי בשמים אלא אתה, כך לא חפצתי אחר בארץ. וכשם שלא שתפתי עמך אלוה אחר בשמים, כך לא שתפתי עמך אלוה אחר בארץ. אלא נכנסת אני בכל יום לבתי כנסיות ומעידה עליך שאין אלוה אחר אלא אתה, ואומרת: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד".⁸

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – עם ישראל מייחד ואינו משתף

ד"א שמע ישראל, זהו שאומר הפסוק: "מי לי בשמים" (תהלים עג כה) - מהו מי לי בשמים. זה עשו שכפר בהקב"ה ואמר איני מבקש לעבוד את אלהים שבשמים. "ועמך לא חפצתי בארץ" - אמר הקב"ה: אף אני איני משרה שכינתי עמך בארץ... אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבון העולמים, מי לי בשמים? אין אנו מכירין אלוה אחר אלא לאלוה שבשמים. "ועמך" - אין אנו משתתפין עמך אלוה בארץ, אלא מייחדין אותך ואומרים: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.⁹

דברים רבה פרשה ב – כנגד השילוש ובשבח יעקב ומשה¹⁰

סימן לג: דבר אחר: "שמע ישראל" זהו שאומר הפסוק: "יְרֵא אֶת ה' בְּנֵי וְעַמּוֹתָי עִם שׁוֹנִים אֶל תִּתְעַרְבּוּ" (משלי כד כא) ... מהו "ומלך"? המליכה עליך. "עם שונים אל תתערב" - עם אלו שאומרים יש אלוה שני אל תתערב. א"ר יהודה בר סימון: "והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים בה יִפְרְתוּ וְיִגְעוּ" (זכריה יג ח) - הפיות שאומרים שתי רשויות הן יִפְרְתוּ וְיִגְעוּ. ומי עתיד להיות קיים? "והשלישית יוותר בה" (שם) - אלו ישראל שנקראו שלישיה, שהם משולשים: כהנים לויים וישראלים, שהן מג' אבות: אברהם יצחק ויעקב, שהם מקלסין להקב"ה בג' קדושות: קדוש קדוש קדוש. אמר רבי אחא: כעס הקב"ה על שלמה כשאמר הפסוק הזה. א"ל: דבר של קדוש השם היית אומרו בלשון נוטריקון: "ועם שונים אל תתערב"! מיד חזר ופירש את הדבר: "יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לוי" (קהלת ד ח) - אין לו לא אח ולא בן, אלא: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד".¹¹

כגון הדת הפרסית ה**זורואסטרית** מיסודו של **זרתוסטרא**. ואפילו החלוקה לגוף ונפש, חומר ורוח יש בו סכנה מסוימת (ראו ויקרא ד ה במשל החיגר והסומא). לפיכך חשוב להדגיש את אחדות הבורא פעמיים בכל ביום.

⁸ ראו מקבילה בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן עמ' 65: "קרע להם הקב"ה ז' רקיעים. וכשם שקרע את העליונים, כך קרע את התחתונים... אמר להם: ראו שאין אחר עמי שנאמר: אתה הראית לדעת (דברים ד לה), וידעת היום (דברים ד לט). מקבלין אתם מלכותי עליכם? מבקשין אתם לבחור לכם אלוה כשם שבחרו כל האומות מן המלאכים שהם משמשין אותי אלף אלפין? בחרו לכם מהם. אמרו לו: ואתא מרבבות קדש (דברים לג ב) - אתה הוא אלהינו ואתה חלקנו ואתה קודש, בשביל כך אני מייחדת אלהותו ומלכותו עלי שני פעמים, בכל יום ויום אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פעמיים בכל יום, נפתחים כל הרקיעים ונמתח קו ישר ובלתי אמצעי מעם ישראל אל הקב"ה שהוא אחד, בלי מלאכים, בלי מתווכים ובלו שיתוף. ראו בהמשך דברים רבה ב סימן לד: "אמר ר' יצחק: למה הדבר דומה? למלך שנכנס למדינה ונכנס עמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין. יש מבני המדינה שבררו דוכס שיהיה מתקיים עליהם. ויש שבררו להם אפרכוס; ויש מהם שבררו להם איסטרטליטין. אמר אחד שהיה פקח: איני בורר אלא המלך. למה? שכולם מתחלפים והמלך אינו מתחלף. כך, כשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו חבורות חבורות של מלאכים, מיכאל וחבורתו, גבריאל וחבורתו. יש מאומות העולם שבררו להן מיכאל ויש מהן שבררו להן גבריאל. אבל ישראל בררו להן הקב"ה. אמרו: חלקי ה' אמרה נפשי, הרי: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". השכמה והערבה זו של ישראל, הממליכים עליהם את הקב"ה פעמיים בכל יום, מופיעה במדרשים רבים. נטעם רק אחד נוסף, הפעם מכיוון הקב"ה אל עם ישראל, בראשית רבה כ ז: "ואל אישך תשוקתך - ארבע תשוקות הן... ואין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל, שנאמר: יעלי תשוקתו (שיר השירים ז יא) - תִּשִׁים אנו. ואפעלפי שאנו תשים, אנו מקוים לישועתו של הקב"ה ומיחדים שמו של הקב"ה שני פעמים בכל יום ואומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד".

⁹ השווה מדרש זה עם המדרש הקודם. ראו איך נכנס לכאן עשו (אדום, רומא, הנצרות?) ואיך הופך הפסוק "מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ" לדו-שיח שלילי בין עשו לקב"ה (הפך הפשט, ראו פרק עג בתהילים). ואז באים בני ישראל ומחזירים את הפסוק למקומו כאמירה חיובית של עם ישראל כלפי הקב"ה. אבל מנין לנו עשו כאן? למה אנחנו צריכים אותו? מה לו ולקריאת שמע? חזרנו למדרש דברים רבה (הרגיל) בו פתחנו ואותו אנו קוראים כמעט ברצף.

¹¹ את האמונה באחדות הבורא שקריאת שמע מסמלת, כנגד השניות (הדואליזם), כבר ראינו בסימן לא לעיל ובהערות עליו. וכאן הדבר בולט עוד יותר, עד כדי כעס של המדרש על שלמה שבדבריו התמימים: "עם שונים אל תתערב", נותן פתח לטעות ולקרות נוטריקון "עם אלה שאומרים יש שנים". וכאן נראה שהמדרש עושה צעד נוסף ומציג את קריאת שמע גם כענימות מול "המשלשים", מול אלה שאומרים שיש לקב"ה גם בן ואח. ראו דברי הרמב"ם בתחילת אגרת תחיית המתים הנלחם בנוצרים שהכניסו את השילוש לתוך קריאת שמע עצמה: "... כאשר כיון אדון הנביאים להודיענו בדבר ה' יתברך שהוא אחד ואין שני לו ולהסיר מנפשתינו הדעות הנפסדות אשר האמינום המשניים (המאמינים בדואליזם, מ"ה) - אמר מבאר לזאת הפינה: שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד. והביאו (הנוצרים, מ"ה) ראייה מזה הפסוק על שהאל הוא שלושה ואמר: אמר ה', ואמר אלהינו ואמר ה' - הרי שלושה... וחלילה לאל!". ראו שם ההקשר לעניין אגרת תחיית המתים שנכתבה בעקבות הרינונים אחרי הרמב"ם שלא הביא את תחיית המתים כעיקר

סימן לה: דבר אחר: "שמע ישראל". מהיכן זכו ישראל לקריאת שמע? משעה שנטה יעקב למיתה קרא לכל השבטים ואמר להן: שמא משאני נפטר מן העולם אתם משתחווים לאלוה אחר? מנין? שכך כתיב: "הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם" (בראשית מט ב). מהו "ושמעו אל ישראל אביכם"? אמר להן: אל ישראל - אביכם הוא? אמרו לו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. והוא אומר בלחשיה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר רבי לוי: ומה ישראל אומרים עכשיו? שמע אבינו ישראל,¹² אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו: "ה' אלהינו ה' אחד".¹³

סימן לו: דבר אחר: "שמע ישראל". רבנן אמרין: בשעה שעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו אומרים להקב"ה: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" והוריד אותה לישראל. ולמה אין ישראל אומרים אותו בפרהסיא? א"ר אסי: למה הדבר דומה? לאחד שגנב קוזמין מתוך פלטיין של מלך. נתנה לה לאשתו ואמר לה: אל תתקשטי בה בפרהסיא אלא בתוך ביתך. אבל ביום הכפורים, שהן נקיים כמלאכי השרת, הן אומרים אותו בפרהסיא: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".¹⁴

דברים רבה ג' - תיקון לנעשה ושמע¹⁵

"שמע ישראל" - רבותינו אומרים: למה הדבר דומה? למלך שקידש מטרונה בשתי מרגליות. אבדה אחת מהן. אמר לה המלך: איבדת אחת שמרי את השנייה. כך קידש הקב"ה את ישראל ב"נעשה ושמע". אבדו את "נעשה" - שעשו את העגל. אמר להן משה: אבדתן נעשה שמרו נשמע הוי "שמע ישראל".¹⁶

באמונה היהודית. ראו ספר העיקרים מאמר שלישי פרק כג שמסכם דברי רמב"ם אלה ואומר: "כל דבר הנכתב מאיזה מין שיהיה, כבר אפשר שיובן בשתי הבנות מתחלפות, עד שאפשר שתהיה ההבנה האחת מסכמת לכונת האומר והשנית מתחלפת לה מכל וכל. כמו שכתב הרמב"ם ז"ל באגרת תחית המתים, כי שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, העברים יבינו ממנו האחדות הגמורה והנוצרים יפרשו אותו על כונת השלוש". הנה כי כן, "כל הרוצה לטעות יבוא ויטעה" (בראשית רבה ח כו) ושום פסוק, מפורש וברור ככל שיהיה, לא יעזור. אז באמת אין לכוּס על שלמה שאמר מה שאמר בהקשר פשוט וישר. אנחנו "בשם ה' נזכיר" והם "ילכו אורחות עקלקלות".

¹² "שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה", הנוסח בראשית רבה צח.

¹³ כבר הארכנו לדון במדרש זה, נכון יותר במקבילה (מקור?) שלו בבראשית רבה צח ב-ג, בדברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב](#), בפרשת ויחי. ראו איך הרמב"ם, שאינו מרבה במדרשים בספר ההלכה היד החזקה, מביא מדרש זה בהלכות קריאת שמע פרק א הלכה ד: "הקורא קריאת שמע כשהוא גומר פסוק ראשון אומר בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם. וחוזר וקורא כדרכו ואהבת את יי' אלהיך עד סופה. ולמה קורין כן? מסורת היא בידינו שבשעה שקבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו, ציום וזרום על יחוד השם ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אביו. ושאל אותם ואמר להם: בני, שמא יש בככם פסלות מי שאינו עומד עמי ביחוד השם, כענין שאמר לנו משה רבינו פן יש בככם איש או אשה וגו'? ענו כולם ואמרו: שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד. כלומר, שמע ממנו אבינו ישראל - יי' אלהינו יי' אחד. פתח הזקן: ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבח ששבח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה". שורשי קריאת שמע, כבר בספר בראשית יסודם. לא בספר דברים נולדה הקריאה הלכך מרכזית ביהדות: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". אפילו לא בספר שמות, במעמד הר סיני, כמדרש בסימן לא לעיל. בספר בראשית, במעמד פטירת יעקב וירידת עם ישראל לגלות מצרים, כבר שם הוּסד המוסד ונשמעה הקריאה החשובה הזו. ראו בראשית רבה שם על חשיבות האחדות, לא רק כלפי הבורא, אלא גם בתוך עם ישראל פנימה: "ציוו אותם על המחלוקת". ועוד נכנס פה עניין "ברוך שם כבוד מלכותו" שאין לו שום רמז במקרא. אך את זאת נשאיר למדרש הבא.

¹⁴ אם יורשה לנו להוסיף נופך משלנו, נאמר שאמירת "ברוך שם כבודו לעולם ועד", בצנעה ובלחש, היא מסיבה טובה נוספת. ראו המדרש בסימן לב לעיל והערתנו עליו. כל מהות קריאת שמע עפ"י מדרשים אלה היא להרחיק את המלאכים, את אותם: "דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין ... מיכאל וחבורתו, גבריאל וחבורתו" - לפתוח את כל הרקיעים 'להודיעם שאין אלוה אחר אלא הוא". מאידך, יש רקיעים ויש משרתיו, הם "גבורי כח עושי דבר" השואלים זה לזה: איה מקום כבודו? מהם שמע משה את הברכה המשלימה: "ברוך שם כבודו לעולם ועד". זה שאומות העולם נכסו אותם והסתפקו בהם, לא הוציאים מהיהדות. כי כפי שאמרנו: "כל הרוצה לטעות - יטעה" ו"יאבד העולם מפני השוטים"? אמירת "ברוך שם כבודו לעולם ועד" בלחש היא, להצעתנו, פשרה בין המדרשים המרחיקים את המלאכים מקריאת שמע ובין אלה שרואים בהם פמליא של מעלה המקדשים את שמו במרום במקביל לישראל המקדשים את שמו למטה. וביום הכיפורים אין צורך בפשרה זו.

¹⁵ מדרש זה נמצא, בנוסחאות שבידינו בפרשת עקב על הפסוק: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֲבַר הַיּוֹם אֶת הַיְדָן וְכוּ" (דברים ט א). אבל פשוט הוא שכוונתו לדרוש את שמע ישראל שלנו והבחור הזעזעזר הזיזו במקומו ונטעו ב"שמע ישראל" אחר.

¹⁶ כנגד כל המדרשים היפים על קריאת שמע של ברכת יעקב ומעמד הר סיני, עומד מדרש קטן זה אשר מחזיר אותנו לספר דברים למקור קריאת שמע במקרא. משה הוא שמלמד את עם ישראל, את דור הבנים את קריאת שמע כשהוא מקווה שלא ייכשל כדור האבות (האבות שכמעט ונטמעו במצרים והאבות שחטאו בעגל). קריאת שמע יום יום, פעמיים בכל יום, היא תיקון לקריאת "נעשה ושמע" שכשלה. ראו המדרש המקביל והמשלים בשמות רבה כז ט: "משל למלך שאמר לעבדו: שמור לי ב' כוסות הללו, והיה דיאטריטא (זכוכית יקרה, מ"ה). א"ל: הוי זהיר בהם. עד שהוא נכנס לפלטיין, היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטיין, נגח העבד ונשבר אחד מהם, והיה העבד עומד ומרתית לפני המלך. אמר לו: למה מרתית? אמר: שנגחני עגל ושבר אחד משני הכוסות, א"ל המלך: א"כ דע וזהוהר בשני. כך אמר הקב"ה: שני כוסות מזגתם בסיני נעשה ונשמע. שברתם נעשה עשיתם לפני עגל, היזהרו בנשמע". שם הוא דורש את הפסוק "שמעו דבר ה' בית יעקב" (ירמיהו ב ד) ואילו כאן, בדברים רבה את הפסוק: "שמע ישראל". שוב מצאנו בספר אבודרהם דיני קריאת שמע פיתוח נרחב של שני מדרשים אלה, בשם ר' אליעזר מוורמס (בעל הרוקח, המאה ה-13): "כתב ה"ר אליעזר מגרמיישא: מפני מה נתן לישראל ליחד שמו של הקב"ה בלשון שמיעה שאומרים שמע ישראל ולא נתן בלשון הסכת או בלשון [הבנה]? שכך פירושו של שמע: הבינו או השכילו שה' אלהינו ה' אחד. משלו משל למה הדבר דומה? למלך שזימן כל עבדיו לסעודה והושיבם בכתדראות של זהב והעלה להם כל מעדני עולם על גבי שלחנות של זהב והיכן לעצמו שולחן אחד קטן של זהב

וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי־ה' אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד: (זכריה פרק יד פסוק ט).¹⁷

מסכת פסחים דף נ עמוד א – מה פשר "שמו אחד"

"והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", אטו האידנא לאו אחד הוא? - אמר רבי אחא בר חנינא: לא כעולם הזה העולם הבא; העולם הזה, על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת. לעולם הבא - כולו הטוב והמטיב.¹⁸

"ושמו אחד" - מאי אחד, אטו האידנא לאו שמו אחד הוא?¹⁹ - אמר רב נחמן בר יצחק: לא כעולם הזה העולם הבא; העולם הזה - נכתב ביו"ד היי ונקרא באל"ף דל"ת,²⁰ אבל לעולם הבא כולו אחד - נקרא ביו"ד היי, ונכתב ביו"ד היי. סבר רבא למדרשה בפירקא. אמר ליה ההוא סבא: לעלם כתיב.²¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן ל – איחוד שם אלוהות ושם הווי"ה

... בימי אליהו, מה כתיב? וירפא את מזבח ה' ההרוס (מלכים א' יח ל), שריפא אותן והביאן לדרך הטובה, שעשה להם כל אותן הנסים. כיון שראו אותו מה אמרו? "ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים". בעולם הזה על ידי שהיתה עבודה זרה מצוי אמרו "ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים", אבל לעולם הבא כשימלוך הקב"ה עלינו ועל כל ישראל אומרים: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד ט).²²

שבת שלום

ושנזכה לראות בנחמת ציון, גאולת ישראל ובנין ירושלים מחלקי המים

מים אחרונים: "עם סגירת הגיליון" התגלגל לנו המדרש הבא והגם שהוא עוסק במבנה ותוכן שתי הפרשות של קריאת שמע ולא בפסוק: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", חשבנו שמן הראוי להוסיפו.

כמו שסדר לעבדיו והעלה עליו מאותם המעדנים שהכין לעבדיו. אמר המלך: במה יהא ניכר שאני מלך? אמר לאחד מעבדיו: לך הבא לי שני כוסות של מרגליות שיש לי בבית גנזי ושים אותם על שולחני ובהם יכירו כל הנכנסים שאני מלך. הלך העבד להביא שני הכוסות וכשהוציא הכוס הראשון מן התיבה נפל מכסה התיבה ונשבר. נתרשלו ידיו של עבד. אמר המלך: ולמה העבד מעכב? אמרו לו: אדוננו המלך נשבר כוס אחד שבידיו. אמר להם: יבא בכוס השלם ואשתמש בו ויכירוני שאני מלך. והמלך זה הקב"ה והעבדים אלו ישראל שזמנם לסעודה בהר סיני ביום מתן תורה והשרה שכנינו עליהם והם אמרו (שמות כד, ז) נעשה ונשמע. חטאו בעגל ואמרו (שם לב, כג) קום עשה לנו אלהים ואבדו זכות של נעשה. אמר הקב"ה: במה שנשאר בידם והוא זכות של נשמע בו יהיו מייחדים את שמי בכל יום ותעמוד להם זכות לדורות לפיכך נתן להם יחוד שמו הגדול בלשון שמיעה. עד כאן דבריו. ועד כאן גם דברינו וכל המוסיף – גורע. ורק נשאל מי במשל של בעל הרוקח ואבודרהם הם כל העבדים שזמנו לסעודה וסדרו לפניהם שולחנות של זהב עם כל מעדני עולם. אומות העולם?

¹⁷ אמרנו שסיימנו אבל קפץ ובא פסוק זה בספר זכריה שהוא היחידי במקרא, מלבד קריאת שמע בפרשתנו, בו מופיע צמד המילים "ה' אחד". אבל זכריה מוסיף "ושמו אחד". האם אפשר שפסוק זה 'מתכתב' עם הפסוק "שמע ישראל"?

¹⁸ עד כאן דרשת רבי אחא בר חנינא שמתמקדת בקטע הפסוק "יהיה ה' אחד" – בעולם שיהיה כולו "טוב ומטיב", בינתיים אנחנו בעולם שיש בו טוב אך גם רוע. אבל אנחנו מבקשים להידרש לדרשה הבאה של רב נחמן בר יצחק שמתמקד בשם האחד.

¹⁹ האם היום אין שמו אחד שואלת הגמרא?

²⁰ שם הווי"ה ושם אדנות.

²¹ כוונתו לפסוק בשמות ג טו, דברי הקב"ה בסנה למשה ששואל "מה שמו מה אומר אליהם, ותשובת הקב"ה היא: " ... זה תאמר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה שְׁמִי לְעֹלָם זֶה זְכָרִי לְדֹר דֹּר". ולפי שכתוב "לעולם" בכתב חסר, יש להעלים את הדרשה על שמו של הקב"ה לעתיד לבוא ולא לדרוש אותה בציבור. אבל נכתב העניין בגמרא ולא נעלם לדורות (כולל ניסיונו של "ההוא סבא" להעלים אותו), ולפיכך נידרש לו גם אנחנו. ראו פירוש רש"י לפסוק בזכריה: "יהיה ה' אחד - שכל העכ"ם יעזבו את אלהיהם נמצא שאין עמו אל נכר: ושמו אחד - שיהא שמו נזכר בפי כולם". ואבן עזרא כגמרא לעיל: "ושמו אחד - הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא בפי כל ככתבו". וכך גם רד"ק שמצטט את אבן עזרא ומתחבר לדיון ברמב"ם על שמותיו של הקב"ה. אבל אנחנו מבקשים לעמוד על כתפי ענקים אלה ולצעוד עוד צעד אחד ולחבר את זכריה עם משה בפרשה.

²² ובמדרש שכל טוב (בובר) שמות פרשת שמות ג טו-טז: "נדרש נמי זה שמי לעולם, לקיום העולם, שאין העולם מתקיים במדת הדין בלעדי מדת הרחמים, ושם י"ה לשון רחמים, ושם אלהים לשון דין: וזה זכרי לדור ודור. שכל השמות משתנין, ושם י"ה אינו משתנה, שנאמר: אני ה' הוא שמי, הוא השם שקראני אדם הראשון, וכן לעתיד לבא, שנאמר: ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט).". בעקבות אלה, אנחנו מציעים את הקשר הבא בין "שמע ישראל" של משה ובין "יהיה ה' אחד ושמו אחד" של זכריה. משה מדבר אל בני ישראל בעולם המציאותי שיש בו טוב ורע, מידת הדין ומידת הרחמים. גם בעולם זה צריך האדם להאמין ש"ה' אלוהינו" – אחד הוא. הדואליות (ריבוי הפנים) של העולם כפי שאנו רואים אותה היא חלק ממהות אחדות הבורא, אבל בגינה יש לבורא שמות רבים (מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) שיר השירים פרק א פסוק א: "בשבעים שמות נקרא הקב"ה: עליון, רם, נשא, [נשגב], נפלא, גדול, גבור, עוזו, הוד, הדר, נורא, ישר, אדיר וכו'"). בא זכריה, שנים רבות אחרי משה – אחרי חורבן בית ראשון, ואומר: לעתיד לבוא אחדות הבורא תזכר גם בשמו – בשם הווי"ה, בשם "הטוב והמטיב", במידת הרחמים והטוב – בשם הווי"ה בלבד. ועד אותה עת, אנחנו חיים בעולם של משה ומצווים לומר פעמיים בכל יום: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". להכיר באחדות הבורא גם בעולם של אורות וצללים, דין ורחמים, רוע וטוב, רשע וצדק – שם אלוהות ושם הווי"ה.

מדרש תנחומא פרשת נח סימן ג

... ללמדך שפרשה ראשונה שבקריאת שמע אין בה פירוש מתן שכרה בעולם הזה כמו שכתוב בפרשה שנייה: "והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם", זה מתן שכר עוסקי מצות (ס"א תורה שבכתב) שאין עוסקין בתלמוד.²³ ובפרשה שנייה כתיב בה: "בכל לבבכם ובכל נפשכם" ולא כתב "בכל מאדכם"²⁴ - ללמדך שכל מי שאוהב עושר ותענוג, אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ, לפי שיש בה צער גדול ונדוד שינה ויש מבלה ומנבל עצמו עליה. לפיכך מתן שכרה לעולם הבא, שנאמר: "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול", אור גדול אור שנברא ביום ראשון שגנזו הקב"ה לעמלי תורה שבע"פ ביום ובלילה שבזכותן העולם עומד.²⁵

²³ הפרשה השנייה, השכר הגשמי בעולם הזה. ולחילופין יש להעיר, גם העונשים.

²⁴ כמו שכתוב בפרשה הראשונה: "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". ראו ספרי דברים פרשת ואתחנן פ"סקא לב, מה התוספת של בכל מאדך אחרי שכבר נאמר בכל נפשך: "שמעון בן עזיי אומר בכל נפשך, אהבהו עד מצוי נפש. רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך".

²⁵ קריאה מדוקדקת של שתי פרשות קריאת שמע תבהיר היטב את כוונת מדרש זה. בפרשה הראשונה בה כתוב "בכל מאדך" אין שום הבטחה לשכר או איום בעונש. קיום המצוות הוא לשם קיומן נטו והיא מיועדת ללומדי התורה שבעל פה. בפרשה השנייה, בה נשמט "בכל מאדך" נזכר עניין השכר והעונש והיא מיועדת לעוסקים במצוות ובתורה שבכתב. פרשה ראשונה בכל מקום ופרשה שנייה בארץ ישראל דווקא. והרי לנו שתי גישות בקיום המצוות. כאילו צפתה הפרשה הראשונה שיבואו חכמים וינטרלו את נושא השכר בעולם הזה (קידושין לט ע"ב, חולין קמב א).